

A SZAMOSÚJVÁRI ÖRMÉNY NAGYTEMPLOM

I. A szamosújvári örmény nagytemplom építéstörténeti fontosságát az adja meg, hogy egyetlen XVIII. században tervezett, valódi barokk városunk főterét díszíti (202. kép), s a városképbe való beillesztése és környezetének építészeti kialakítása már tudatos munka eredménye volt. Ka ránézünk Szamosújvár 1750-ből való hadmérnöki térképére, láthatjuk, hogy a város akkor két, egymástól jól elkülöníthető részre tagozódott (200. kép). Az egyik a régi vár környéke volt, mely magába foglalta a század folyamán szintén átépített Kandia nevű városrészt is, a másik, az újonnan alakuló negyed ettől délkeleten irányban húzódott a maga egyenes, derékszögben metsződő utcáival, szabályos négyszögű tömböket alkotó házsoraival. Ennek az új résznek a közepe táján, egy négyszögű tér, a leendő főter déli oldalán kezdtek hozzá 1748 szeptemberében az új örmény nagytemplom felépítéséhez, mely impozáns méreteivel ma is uralja a teret.

Már a templomra vetett első pillantás meggyőző arról, hogy építéstörténete meglehetősen hányatott lehetett. A hajó és a homlokzat között ugyanis elég nagy stílusbeli eltérés figyelhető meg, de a részletes vizsgálódás során az is kiderül, hogy a stílusegység körül máshol is bajok vannak. A templom homlokzata ugyanis öttengelyes, egy nagy és két kisebb oldaltoronnyal (204. kép). Ez a meglehetősen szokatlan megoldás a nálunk divatozó osztrák eredetű kéttornyos, valamint az egytornyos templomtípus kombinációjából született, s az építő mester eklektikus hajlandóságát árulja el. A homlokzat központi részének kiugratása, amellet, hogy barokk sajátosság, az egytornyos típusra jellemző, az oldalbejáratok és a feljükk épített erkélyek viszont már a kéttornyos típus felé mutatnak, s ezzel hozható összefüggésbe a nálunk feltűnően nagy tengelyszám is.

A homlokzat ívelt alaprajza (201. kép) az előreugró toronytest mellett kétoldalt elhelyezett, nagyedkőr alaprajzú helyiségekből — kápolna és lépcsőfeljáró — alakul. Az alsó szint magas kőpárkányon nyugszik, és sávós vakolású; az egyenes záródású főbejárat mellett kétfelől egy-egy sima falcsík húzódik, a negyedkőr alaprajzú, bal oldali kápolnán s az ennek megfelelő jobb oldali kórusfeljárón egy-egy keret nélküli, négyszögletes ablak van, a két szélen pedig egy-egy hétlépcsős oldalbejárat helyezkedik el. Ezt a részt keskeny párkány, valamint három szalagfonatos mellvédű erkély zárja le. A két szélső erkély mellett Szent Szilveszter pápa és Világosító Szent Gergely püspökre helyezett szobra áll. A homlokzat második szintjét íon fejes pilaszterek tagozzák. A központi részen, a pilaszterpárok közötti erkélyajtó fölött félkör lezáródású, kőkeretes, szemöldökköves nagy ablakot, a két szélső

erkély ajtaja fölött simára vakolt üres falmezőt találunk, míg a két szélen a faloszlopok közötti falsíkot fent is, lent is egy-egy ablak töri meg. Közülük az egyik, a jobb oldali felső, vakablak. A második szintet ugyancsak párkány zárja le, mely az egész épületen körbefutva egyben a hajó koronázó párkánya is. Felette, a homlokzat közepén timpanon emelkedik. A timpanon fölött elől sávozott, oldalt sima, tükröbetétes falszakaszon áll a tulajdonképpeni toronytest. Alsó részén, vagyis a homlokzat harmadik szintjén sima keretelésű, négyszögletes, könyöklőpárkányos, kötényes ablak van, mellette kétfelől mélyített falsíkokat, oldalt pedig íves félormokat láthatunk. A felső, vagyis a negyedik szintet klasszicista párkány választja el az alsótól. Itt kompozit fejezetes falpillérek közé foglalt, félköríves záródású, szemöldökköves, kötényes ablakok uralják a teret, fölöttük óra áll, a sisak alatt pedig óraíves párkány húzódik. A toronysisak alakja tört vonalú kupolaidom. Az oldaltornyokon a kiemelkedő négyszögletes faltükrök felett szemöldökköves, félkör lezáródású ablakok vannak, felettük, a kupola formájú toronysisak alatt, egyenes vonalú párkány fut körbe.

Az elmondottakból megállapíthatjuk, hogy a homlokzat barokk és klasszicista stíluselemek ötvözetéből született. A sávosan vakolt alsó szint, a szalagfonatos erkélyek, a ión fejezetes faloszlopok, a főpárkányon nyugvó timpanon, a kupola formájú toronysisak még a barokk stílushoz kapcsolódik, s ennek sajátja a ión és kompozit fejezetes lizénák variálása is a különböző szinteken. A függőgyámos párkány, a kötényes ablakok, a mélyített és kiemelkedő faltükrök viszont már a klasszicizmus jellemzői. A végeredményben átmeneti stílusban megépített homlokzat arról vall, hogy tervezője szívesen használta a jelentkező új stílus elemeit.

A homlokzattal ellentétben a hajó az érett barokk jegyeit viseli magán (203. kép). Rajta három-három, félkörös lezáródású, szemöldökköves nagy ablakot találunk, s ezek felett ugyancsak nagy méretű, lant formájú ablakok helyezkednek el. Zárókövük beleékelődik az ablakok vonalát enyhe ívben követő, mérsékelten profitált zárópárkányba. A tengelyeket lizénák és mélyített falsávok választják el egymástól. A hajónak a lant alakú ablakok rokkó ízt adnak. Ennek az ablaktípusnak a használata nálunk az egyházi építészetben eléggé ritkaságszámba megy. Különösen szokatlan azonban, hogy a sekrestyén és a vele szemben lévő oldalkápolnán, a két egymás felé helyezett ablak alá még egy óriási, sűrű vasráccsal fedett, ovális ablakot is helyezett az építőmester. A hajóhoz félkörös apszissal záródó, aránylag hosszú szentély csatlakozik.

A templom külsején tapasztalt sok ellentmondásos megoldással szemben a belső már jóval egységesebb képet mutat (205. kép). A belső teret kompozit fejezetes pilaszterek tagozzák, előttük szabadon álló kompozit fejezetes oszlopokkal (208, 209. kép), amelyek a többször tördelt, nehézkes attikát és a kettős hevederekkel tagolt csehboltozatot hordozzák. A hosszú szentélyrészt a szerzetesi templomokhoz hasonlóan háromnyílásos oldalkarzattal látják el, s föléje baluszter mellvédes, füzéres, félköríves lezáródású, szemöldökköves ablakot helyeztek (207. kép). A szentélyt szintén kompozit fejezetes lizénák tagozzák, az oltárkép számára készült fülkét pedig két faloszlop kereteli. A két pilléren nyugvó orgonakarzat háromnyílásos és áttört mellvédes (206. kép). A karzat feletti boltszakaszt tartó két oszloppár csonka.

A karzat elhelyezése, valamint a szentély füzérdíszes ablakai, a párkányzatban található mélyített tükrök és a fogrovat arról árulkodik, hogy a hajó mai belső kiképzése jó pár évtizeddel a hajó megépülése után keletkezett.

A templom építészeti elemzésekor észlelt sok ellentmondásos megoldás után, azt hisszük, nem lesz érdektelen, ha a felmerült kérdésekre a templom építéstörténetének segítségével próbálunk feleletet adni.

Mint már utaltunk rá, a templom építését 1748-ban kezdték meg; így tehát egészen természetes, hogy az említett 1750-es hadmérnöki térképen bejelölt alaprajza mellé odaírták: „neu noch nicht ausgebaute Kirche“. 1759-ben azonban már megtartották benne az első misét, s ez azt jelenti, hogy ekkorra legalább nagy vonalakban készen kellett lennie. Ettől kezdve 1776-ig semmit sem halunk felőle; akkor azonban Mária Terézia megengedte az örményeknek, hogy az örmény püspöki háztartás költségére rendelt 12 000 forintnak a kamatját a templom építésére fordítsák. Nem tudjuk pontosan, hogy az időközben eltelt tizenhét év után az újabb építési költség a munkálatok befejezéséhez kellett, vagy már szükségessé vált az épület renoválása. A magunk részéről inkább ez utóbbit tartjuk valószínűnek, annál is inkább, mivel 1780-ban a Főkormánysház leírt a városnak, hogy az omlófélben lévő toronyra való tekintettel a híveket tiltsa el a templom látogatásától. Ugyanakkor az Aedilis Directio megbízásából *Mráz* mérnök két pallér társaságában a helyszínen érkezett a rozoga állapotban lévő torony megvizsgálására, de feladatának már nem tehetett eleget, mert a torony a szeme előtt összeomlott.

II. A torony újrakepítésével természetesen új építési periódus vette kezdetét. Mielőtt azonban ennek történetét felvázolnók, szükségesnek érezzük, hogy a végtelenül hiányos forrásanyag ellenére is néhány megállapítást tegyünk az első építkezési szakasszal kapcsolatban.

Negatív megállapítással kell kezdenünk. A templom tervezőjének kilétéről a rendelkezésre álló építési adatok semmit sem árulnak el, pedig személye a szamosújvári barokk építkezések mesterkörének tisztázása szempontjából korántsem lenne érdektelen. Az ismeretlen mesterről azonban műve alapján megállapíthatjuk, hogy nem az erdélyi egyházi barokk építészet hagyományait követi, hanem az osztrák barokk nagy mestereinek nyomán halad. A hajótest két, illetve három egymás fölé helyezett ablaka önkéntelenül is J. L. Hildebrandt kastélyainak udvari homlokzatát juttatja eszünkbe. A félköríves záródású és lant alakú ablakok együttese pedig Balthazar Neumann híres művén, a Vierzehnheiligen-i kolostortemplom homlokzatán is előfordul, de lant alakú ablakokat találunk a Fischer von Erlach építette bécsi Karlskirche homlokzatán is. A közvetlen bécsi kapcsolatairól híres váradi barokk szintén nem idegenkedik a lant alakú ablaktípus használatától. Mindez amellett szól, hogy a szamosújvári templom tervezője nem erdélyi mester volt.

Az ismeretlen tervező műve azonban nem volt tökéletes. Ma már nem tudjuk eldönteni, hogy a templomtér belső megvilágítása érdekében aránytalanul nagyra tervezett, lant alakú ablakok miatt őt kell-e elmarasztalnunk, vagy a terveit kivitelező pallér tudása és arányérzéke hagyott kívánnivalót maga után. Tény azonban az, hogy ezt az aránytalanságot már a későbbi átépítések során is észlelték, s a falak megmagasításával igyekeztek segíteni

rajta. A torony leomlása szintén az építőmester hibájának, a rossz alapozásnak volt a következménye.

A templom egykori tornyáról sem leírás, sem rajz nem maradt fenn, s azt sem tudjuk, hogy azt a hajó tervezője építette-e, vagy másnak volt a munkája. A mai homlokzat elemzése, valamint elszórt írásbeli utalások alapján azonban arra a következtetésre juthatunk, hogy az eredeti homlokzat hajlított alaprajzon, egy toronnyal épült fel. Csakis ezzel magyarázhatjuk, hogy miért van a különben erősen klasszicizáló késői toronynak teljesen barokk szellemű alaprajza. Az építési iratokban találunk is utalást arra, hogy az új homlokzat készítésekor az építőmester megszegte a szerződést, és bizonyos régi falakat nem bontott le; ebből nyilvánvalóan az következik, hogy befoglalta őket az új falba. Határozottan egy omló toronyról esik említés a már idézett guberniumi leiratban is.

A templom második építési szakaszát tulajdonképpen a javítgatások jellemzik. A helyreállítás munkáját 1782-ben egy *Bringer János* nevű kőműves és *Anton Überlacher* kolozsvári ácsmester végezte el. Tevékenységük nyilván ideiglenes javításokra szorítkozhatott, mert 1782-ben a város levélben kereste fel „a sokfelőlről ajánlott“ *Jung József* pesti építő mestert, hogy hozza helyre a megrokkant templom hibáit. A város a maga részéről már előre is minden támogatást megígért neki, csupán tervrajzot kért tőle, melynek alapján véglegesen megtehesse ajánlatát. A magisztrátus még arra is hajlandónak mutatkozott, hogy a megegyezés feltételeinek előzetes megtárgyalására megbízottat küldjön hozzá. Ez az első írott nyoma annak, hogy a templomot véglegesen felépítő Junggal a város kapcsolatba lépett. A templomépítés további története azonban azt mutatja, hogy a megegyezés valami ok miatt elmaradt. A mester ebben az időben különben is a kunszentmártoni és a sziráki templom építésével volt elfoglalva, s lehet, hogy emiatt nem vállalt munkát a meglehetősen távoli Szamosújváron. A templom renoválására 1783. július 19-én *Ribéri Xavér Ferenc* építő mestert szerződtették, aki feltételezésünk szerint vagy egyházi irányítás révén, vagy a Guberniumon keresztül kerülhetett az építkezéshez. Erre utal ugyanis, hogy a szokástól eltérően fix fizetést biztosítottak neki — havi 30 forintot, attól függetlenül, hogy jelen volt-e az építkezésnél vagy sem —, s az anyagellátást, a munkások fizetését, az építkezés adminisztrálását és ellenőrzését teljesen a város vállalta magára. A fizetés összegéből ítélve mesterünk a szokásos napibér mellett a munkalatok szakmai irányítására vállalkozott, más állása vagy elfoglaltsága mellett. Ugyanebben az évben az építkezés befejezését Mária Terézia újabb pénzösszeg adományozásával biztosította.

Alig készülhettek el azonban a renoválással — ha egyáltalán elkészültek —, 1788-ban újabb károsodás érte a templomot. Fedelébe villám csapott, s újra javítására került sor. Az újjáépítés tervén a Gubernium mellett működő Aedilis Directiónak egy *Hoffmann* nevű mérnöke dolgozott, s két évvel később ugyanennek a hivatalnak tisztviselője, *Thallinger* mérnök, valamint *Überlacher* ácsmester állították össze az építés folytatásához szükséges költségvetést. Az Aedilis Directio utasította az egyházat, hogy a helyreállítást a kidolgozott terv és költségvetés szerint kezdje meg, s a költségekkel számoljon el a Guberniumnak. Noha a renoválás elég nagy összeget emésztett fel, végleges megoldást csak nem eredményezett, mivel pár évvel később,

1792-ben a már említett Jung Józsefet szerződtették a sok év óta toldozott-foldozott templom végleges felépítésére. Ismerve az előzményeket, felmérhetjük, hogy mesterünk milyen kemény fába vágta a fejszóját, mikor erre a feladatra vállalkozott.

Jung József szamosújvári tevékenysége lényegében véve a harmadik, befejező szakaszt nyitotta meg a templomépítés történetében; az épület ennek során nyerte el mai alakját.

Az eddig elmondottak alapján láthattuk, hogy a Gubernium és az Aedilis Directio sokat foglalkozott a szamosújvári templom építésének ügyével, s így nem meglepő, ha Jung is hivatali ajánlással került a munkálatok élére. A megbízást — valószínűleg az említett hivatalok közvetítésével — a budai Fortificationis Directio adta. A megnevezett hivatal 1805-ben kibocsátott „attestatumából“ azonban az derül ki, hogy a mestert magának II. József császárnak az ajánlására küldte Szamosújvárra. Ezt természetesen úgy kell érteni, hogy az udvar egy építész Szamosújvárra küldését rendelte el, s a választás azért esett Jungra, mert a kincstári építkezéseknél tanúsított szorgalma és takarékosága alapján alkalmasnak látszott a régóta félbe-szerbe lévő templom befejezésére. Mint Mária Terézia korábbi pénzadományai is bizonyítják, a bécsi udvar nagy érdeklődéssel kísérte és támogatta az örmény katolikusok templomépítő tevékenységét. A támogatást II. József sem vonta meg tőlük, s ha a pénzzel nem is bánt bőkezűen, építőmesterrel „kiszegítette“ őket. A szamosújváriak pedig „hálás“ alattvalókként a püspökkel egyetértésben úgy határoztak, hogy megbíznak a Fortificationis Directio javaslatában, s a templom helyreállítására küldendő építőmesternek szabad kezet adnak a rá váró feladat megoldásában.

Miután a város 1792. április 6-án kelt reverzálisában biztosította Jungot, hogy a császár „rendelésének értelmé szerint“ a munka teljesen az ő „directionjától fog függni“, a mester azonnal el is indult új munkahelyére. Itt május 5-én kötötték meg vele a szerződést, a munka folytatásához szükséges költségvetés elkészülte és aláírása után. A költségvetés szövege ma már nincs meg a város levéltárában, csupán a szerződés tesz róla említést. Ez utóbbi a bevett szokásoktól eltérően nem részletezi Jung kötelezettségeit, hanem csak azt köti ki, hogy Jungnak a költségvetésben foglaltakhoz kell tartania magát. A végtelenül rövid, és szemmel láthatólag sebtében összeütött szöveg csupán a végösszeget emeli ki, nevezetesen, hogy Jung a templomot 32 000 forintért, saját költségén köteles felépíteni a tornyokkal és a sanctuarium feletti harangtoronnyal egyetemben. A városra háruló kötelezettségeket a szerződés a homok- és téglahordásban, a három torony befedetésében, valamint a templomi ülőszékek elkészítésében jelölte meg. Mivel az egy hét múlva megkötött újabb szerződés szerint Jung és a város kölcsönös kötelezettségei korántsem merültek ki az előbb felsoroltakban, önkéntelenül is felvetődik a kérdés, hogy miért volt szükség az első, sebtében összeütött okmányra. A válasz az építés menetének ismeretében nagyon egyszerű. Ha megfigyeljük, a szóban forgó irat egyetlen lényeges pontja az volt, hogy az építési ár 32 000 forintban határozza meg. Ezek szerint a szerződés gyors megkötésére ennek az összegnek a véglegesítése miatt került sor. Az építési ár véglegesítése pedig csak azért lehetett olyan sürgős, mert a költségvetés, amin alapult, fiktív árak feltüntetésével készült, s félős volt, hogy Jung még a szerződés

megkötése előtt rájöhet erre. Jóllehet a szerződés állítása szerint Jung a költségvetést aláírta, és saját pecsétjével meg is erősítette, a későbbi irományok kétségtelenné teszik, hogy az anyag árát és a napszámbeceket a magisztrátus nyilatkozata alapján vették fel, anélkül, hogy Jung tisztában lett volna a helyi árviszonyokkal. A dátumok összevetése szintén ezt a feltevést erősíti meg. A Jungnak küldött reverzális és a Szamosújváron megkötött első szerződés keletkezése között mindössze egy hónap különbség van. Ez meglehetősen kevés idő ahhoz, hogy egy irat Szamosújvárról Budára jusson, hogy ezt követően valaki Budáról Szamosújvárra utazzék, tájékozódjék a helyi árviszonyok felől, s emellett terveket és költségvetést készítsen. A sietség fokára jól rávilágít az a körülmény is, hogy az első szerződés megkötésére azelőtt került sor, hogy a püspök a benyújtott terveket jóváhagyta volna. Ezt a látszólag jelentéktelennek tűnő mozzanatot azért tartottuk fontosnak ilyen hosszadalmasan részletezni, mert a továbbiak során sok kellemetlenség forrásává vált.

A püspöki jóváhagyás megérkezése után, 1792. május 12-én írásba foglalták a végleges megegyezést, mely a szóban forgó építési ár mellett a legaprólékosabban meghatározza mindkét fél kötelezettségét. Így azt is megtudhatjuk belőle, hogy Jungnak milyen szerepe volt a templom végső formájának kialakításában.

Az előírányzott kőművesmunkákból kitűnik, hogy a 42 év óta épülő templomot Jung felette rossz állapotban találta. A templom, valamint a

sekrestye és a vele szembeni „rosarium romladozó bolthajtásait“ le kellett bontania, a falakat ki kellett egyenesítenie és fel kellett emelnie, mert az új boltozatot magasabbra tervezték. Ez a magasítás a templom külső részén ma is megfigyelhető. A hajó régi, hullámvonalú párkánya felett ugyanis nem nagy magasságban újabb párkány húzódik, mely a homlokzati részen is körbefut, és a homlokzat alsó szintjét zárja le. Ennek elkészítéséről a szerződés külön pontban intéződik. A fal megvastagítása, valamint a boltozatok felemelése nagymértékben hozzájárult a templom belső szárnyainak helyreállításához, és a jó térhatás kialakításához. Az említett változtatásokon kívül Jung az orgonakarzatot egyfeljáróssá alakította át, míg a második feljáró helyébe egyajtós kápolnát tervezett. Ezen kívül megfaragtatta a hiányzó oszlopfőket, és elkészítette a templom kőpadozatát. A templom oszlopainak márvánnyal való borítása viszont, amit a szerződés előírt, soha nem került sor.

A templombelső kialakítása, az elődök munkájának befejezése tehát Jung nevéhez fűződik. A pillérekben nyugvó, áttört mellvédű orgonakarzat, a hajót és szentélyt tagoló korinthusi fejezetes oszlopok és lizénák, a sekrestye és a „rosarium“, a szentély két oldalán épített háromnyílásos oldalkarzatok, valamint a felettük elhelyezett, félköríves lezáródású, szemöldökköves ablakok még a Jung előtti építkezés idejéből valók, habár a szentély említett,

teljes biztonsággal, hogy Jung előtt is megvolt; Erdélyben ex a megoldás csak a századvégi építkezésekre jellemző. A falak eredeti tagolásának megtartása Jungot arra kötelezte, hogy az új boltozatot a réginek megfelelően építse vissza; a háromszakaszos hajót kettős hevederes csehboltozattal, a szentélyszakaszt pedig félkupolával és egy boltszelvénnel fedte.

A templombelső ilyenfajta kialakítása szinte szabványos megoldásnak mondható, csupán a pilaszterek előtti külön álló oszloppárok jelentenek kivételt. A bosszú szentély, valamint az oldalkarzatok alkalmazása szintén nem általános jellemzője a barokk templomtípusnak, inkább a szerzetesi templomoknál megszokott. Gondolunk itt elsősorban a kolozsvári, marosvásárhelyi és szebeni jezsuita, valamint a váradi pálos és erzsébetvárosi mechitarista templomra. Megjegyzendő, hogy egyiket sem lehet a szamosújvári templommal kapcsolatba hozni. A század vége felé az oldalkarzat már néhány plébániatemplomban is megjelent; elég, ha a székelyudvarhelyi katolikus, illetőleg a kolozsvári unitárius és a magyarigeni református templomot idézzük. Mindhárom esetben az oldalkarzatok a hajóban kaptak helyet, s nem mutatnak rokonságot Szamosújvárral. Ezek alapján nem tűnhet merészségnek az a következtetés, hogy a szamosújvári templom oldalkarzatainak elhelyezésére nem helyi példaképek hatottak. Ez a tény megint csak azt a véleményünket erősíti meg, hogy a templom első tervezője nem a helyi mesterek közül került ki. Az elmondottak alapján ehhez a megállapításhoz még azt is hozzátehetjük, hogy viszont jól ismerte a szerzetesi építkezéseket. Nincs kizárva, hogy egyházi rendű személy lehetett, aki több szerzetesi templomot épített. Jung nemcsak a belső tér kialakításában követte akaratlanul is elődjét, de a homlokzat felépítésekor sem mozoghatott szabadon. Mint már említettük, e rész barokkos alaprajzát készen kapta, s ezen építette fel átmeneti stílusban a templom már ismertetett öttengelyes tornyos homlokzatát. Noha Jung művén látszik, hogy a mester nagyszabású alkotásnak szánta, mégsem tartjuk ehhez mérten elég sikerültnek. Talán az építéssel adódó sok huzavona, Jung gyakori távolléte magyarázhatja, hogy a sok igyekezettel megtervezett homlokzat végül is nehézkessé vált. Ezt különösen az üresen hagyott nagy falmezők és az élettelenül ható vakolatcsíkok okozzák, melyeken a vonalzó merevségét, valamint a művészi intenció hiányát érezzük. A második szint utólag bevágott ablaka nemhogy enyhítette volna ezt a sivárságot, de aszimmetrikus elhelyezésével — párja nem készült el — inkább rontott, mint segített a helyzeten. Ha nem tudnók, hogy Jung hosszabb ideig dolgozott a Grassalkovichoknak, és hogy több templomot is épített, kincstári építészeti szolgálatával magyaráznók a polgári építészetben elkövetett hibáit. Így az építés körüli bonyodalmaknak tudhatjuk be, hogy munkája csak vidéki viszonylatban nagyszabású, egészében véve provinciális ízű alkotás.

III. Visszatérve Jung Szamosújváron megkezdett tevékenységére, szerződéséből megállapíthatjuk, hogy ő építette a sanctuarium feletti kis harangtornyot, valamint a kriptát is. Ez utóbbi a királyi rendelkezéseknek megfelelően bolthajtásosan készült, szabadba nyíló ajtóval. Hajlított szemöldökű, halálfejes bejárata felett az 1796-os évszám jelzi befejezésének idejét.

A szerződés a templom vakoltatásán és meszeltetésén kívül a homlokzat ajtó- és ablakkereteinek megfaragtatását is a mester kötelességévé tette. A

Pestről hozott kőfaragók azonban nem tettek ki magukért. Az ácsmunka részletezéséből kitűnik, hogy a templom régi fedélszéke helyett a mesternek teljesen újat kellett építenie, s a tornyokat és a falakat keresztbe fektetett gerendák, valamint vonóvasak segítségével kellett megerősítenie. A későbbiek során a szamosújváriak sokat békétlenkedtek amiatt, hogy a fal befogására használt gerendákat Jung puhafából készítette, holott még az asztalosmunkával kapcsolatosan is kikötötték, hogy anyaga tölgyfa deszka legyen. A zárat francia cínezett plébából rendelték meg.

Mindezek ellenében a város tíz részletben kifizetendő 32 000 forinton kívül ingyen bocsátotta Jung rendelkezésére a meglévő építőanyagot azzal a feltétellel, hogy ha az építés után még maradna belőle valami, azt a mester is ingyen származtassa vissza a városnak. A homok- és téglafuvarozást szintén a város vállalta magára, ezzel szemben hat kemence égetett meszet beszerzési áron, a készen lévő téгла ezret is négy forinton adta át Jungnak. Mivel a további téglaegetéshez az építőmesternek bizonyos épületeket kellett felhúznia, a város beleegyezett abba, hogy azokat a munka elvégzése után saját hasznára eladhassa. Az építés időtartamát két-három évben állapították meg. A szerződés pontjainak be nem tartása esetén mindkét felet, sőt még az örökösöket is 3000 forint bánatpénz kifizetésére kötelezték.

A szerződés aláírásával egy napon, ugyancsak 1792. május 12-én a városi tanács levelet intézett a budai Fortificationis Directióhoz, közölvén, hogy a templom megépítését Jungra bízták, és vele a szerződést megkötötték. Ugyanakkor felkérték a címzettet, hogy a város és Jung között felmerülő esetleges vitákban vállalja el a bíraskodást; a közbenjárásért a munka befejezése után fizetendő 100 dukátot ajánlottak fel. Kérésüket azzal indokolták, hogy Jungot a Fortificationis Directio ajánlatára alkalmazták, ezért az említett hivatalt a bíraskodásban is illetékesnek ismerik el.

A szerződés megkötése után alig telt el pár hónap, máris napfényre kerültek annak hiányosságai. 1792. július 28-án keltezve Jung Pestről hozott vicepalléra, *Johann Rumpelnek* egy *Kundl Mihály* nevű kőműves segítségével újabb listát állított össze az építőanyagok aráról és a munkabékekről. Erre a lépésre az kényszerítette őket, hogy a városi tanács listáján szereplő árakkal sehoggy sem boldogultak. A két kimutatás közötti nagy eltérést nemcsak a város spekulációja okozta, hanem a francia forradalom és a Horea-felkelés után mind nehezebbé váló gazdasági helyzet, az általánosan fellépő drágulási folyamat, amely építőidényben különösen éreztette hatását. Ugyanakkor adódtak előre nem látható kiadások is; a torony tartóoszlopainak felépítése például több anyagot emésztett fel a tervezettnél.

A munka első hónapjaiban tehát már nézeteltérések merültek fel a város és Jung építőmester között, s ezek a továbbiak során mind komolyabb méreteket öltöttek. Az év végén, 1792. december 31-iki dátummal Jung új költségvetést állított össze, amelyből kiderült, hogy az építkezés 10 062 forinttal kerül többbe a szerződésben megállapított összegnél. A költségvetéssel küldött kísérőlevélben Jung határozottan meg is írta, hogy mivel ő a szerződést olyan árak alapján kötötte meg, melyeket a város tukmált rá, annak pontjait nem tartja magára nézve kötelezőeknek. Az egész munkát csupán becsületből nem hagyja abba, holott másfelé is hívták dolgozni.

Jung levelére érdemleges választ nem kaphatott, mert 1793. április 1-én

Dolanszki József építőmester levélben panaszkodott neki a felemelkedett arakra, és utasítást kért, hogy a munkát folytassa-e vagy ne. Jung választát és a városi tanács magatartását az ügyben nem ismerjük, de a július 24-én kiutalt 6341 forint csak azt jelentheti, hogy az építkezés tovább folyt. A korábbi bonyodalmakat október 30-án betetőzte a torony összeomlása. Jung hiába épített a tervezettnél erősebb tartóoszlopokat, úgy látszik, az alapozással volt a baj. A város, a mesterhez intézett levelében keserűen panaszolta, hogy „ezen véletlen eset nemcsak elfelejthetetlen bűra s bánatra okot szolgáltatott, hanem e felett tetemes károkat is okozott“. Most már tehát mindkét fél megkárosítva érezte magát.

Jung egy későbbi levelében felhánytorgatta a városnak, hogy a torony leomlása után a pallérjának pénzt nem adott, sőt hét hónapig bezárva tartotta, s magával Junggal is sokat ellenségeskedett; utazásait és Szamosújváron tartózkodását nem fizette, s olyan dolgokkal vádolta, amelyeket bizonyítani nem tudott. Ezekről a kérdésekről azonban 1794. január 20-án kelt levelében nem tett említést, csupán a költségvetés miatt panaszolt. Valószínűnek tartjuk azonban, hogy élénk levélváltás folyhatott közte és a város között, míg végre a fogva tartott vicepallér szabadon bocsátása után a két sértett fél között újabb szerződéskötésre került sor. Az 1794. június 18-án aláírt egyezség elismeri, hogy a torony oszlopai a „hibás készülétekre nézve omlottak össze, s ezért a már jól épített nagy toronynak is le kellett dőlnie“. A szerződés szövegéből nem derül ki világosan, hogy a rosszul épített tartóoszlopokért kit terhel a felelősség. Kétségtől Jung is hibás volt, mert minden addigi tiltakozása ellenére érvényesnek ismerte el a régi szerződést, s az abban szereplő 32 000 forintért még a torony újjáépítését és a templom fedelének megnyújtását is vállalta. Ezen túlmenően, szándéka komolyságát bizonyítandó, házait, valamint minden ingó és ingatlan vagyonát lekötötte a városnak, hogy abból, ha arra kerülne sor, minden per nélkül kárpótolhassa magát. Igaz, a város is magától felajánlott 2500 forint túlfizetést, ha Jung becsülettel befejezi az építést. Ez az összeg azonban messze van az azelőtti években követelt 10 000 forinttól, nem beszélve arról, hogy a torony újjáépítésének elvállalása még további többletkiadást jelentett számára. Mindenesetre nyomós ok kényszeríthette Jungot arra, hogy ezeket a feltételeket elfogadja. Mivel pedig a szerződés azt is kikötötte, hogy Jung az építőanyagra és a napszámბérekre fordítandó összeget a plébánostól esetenként és nyugta ellenében veheti fel, arra gondolhatunk, hogy mesterünk az addig kapott összegeket nem fordította teljes egészében a szamosújvári építkezésekre.

Az újabb szerződés megkötése azonban nem szüntethette meg az addigi nézeteltéréseket. A munka ugyanis sem 1794-ben, sem 1795-ben nem indult meg újra. Ez utóbbi évben a tanács egy krajcárt sem költött az építkezésre, hacsak Jung nem az addig felvett összegekből fedezte azt. 1796-ban azonban már 27 491 forint 26 krajcárra rúgott az építésre fordított költség, s a következő évben csak munkabérre 6430 forintot fizettek ki. A templom tényleges felépítése tehát 1796 és 1798 közé tehető. 1798. június 9-től kezdődően a nyugtákon szereplő összegek mellé odaírták azok rendeltetését is. A „zum Kirchendachstul“ felirat arról tanúskodik, hogy a munka befejezéshez közeledett. Az elszámolások szerint az építési kiadás 44 350 forint 43 krajcárt tett ki, többet tehát, mint amire a szerződés szerint mindkét fél kötelezte

magát, s meghaladta a Jung által követelt többletet is. Ennek ellenére Jungnak további anyagi igényei voltak, s a már említett, 1797. április 7-én írott levélben 22 000 forint tartozást írt a város számlájára, felpanaszolván, hogy minden megmaradt építőanyagot elvettek a vicepallér keze alól, s ilyen körülmények között nem tartja kötelezőnek magára nézve a munka befejezését. Hogy mi bírta rá mégis annak folytatására, nem tudjuk, de 1798-ban, mikor az építést véglegesen abbahagyta, és a város a pesti magisztrátus előtt a pert ellene megindította, már 27 203 forint követeléssel állt elő, amint ez az egyik periratból kiderül.

Az erdélyi Aedilis Directio 1798. december 20-án keltezett kimutatása szerint Jung bizonyos munkákat nem végzett el, másokat viszont — melyeket nem írt elő a szerződés — elkészített. Így a homlokzat kerek kápolnáinak építésekor nem bontotta le a még meglévő régi falakat, nem vágta be a már említett homlokzati ablakot, elhagyott bizonyos alapozási munkálatokat a homlokzat oldalrészeinél és a torony két belső tartóoszlopánál, s nem állította fel a bejárat két oldalán a tervezett szobrokat. Ezeken kívül az oratorium mennyezetét nem verte le és nem falazta újra, a templom falait helyenként nem magasította fel, a kőgaléria helyén nem készítette el a mellvédeket, bizonyos ablakokat nem helyezett magasabbra, elmaradt az oszlopok márványborítása, és a szentély feletti tetőrészt sem építette újra. Az elmaradt munka értékét 8201 forint 22 krajcárra becsülték. Ezzel szemben 1909 forint 14 és 3/4 krajcár értékben végzett szerződésen kívüli munkákat a homlokzaton és a kriptá építésekor. Tehát a szerződésben feltüntetett árak szerint Jung 6300 forint 7 és 1/3 krajcár értékű munkával maradt adós. A fenti felsorolásból azonban nemcsak az tűnik ki, hogy Jung nem végezte el maradéktalanul feladatát, hanem az is, hogy az építés terve menet közben megváltozott. A magisztrátusnak a Fortificationis Directióhoz intézett levélből az látszik, hogy a város a módosítások lehetősége előtt nem zárkózott el. Mégis a történet változtatásokat az 1798. szeptember 22-én felvett perirat szerint a város rosszalotta, Jung viszont úgy vallott róluk, hogy közös megegyezés eredményeként jöttek létre. Bárhogy állt is a dolog, a lényeg az, hogy a tervet munka közben, valószínűleg költségmegtakarítás miatt egyszerűsítették. A szeptember 25-én kelt beadványban a város már az egész konstrukciót hibásnak tartotta. Ez nyilvánvalóan a per hevében megfogalmazott kijelentés volt, mivel a templom ma is áll.

A perben mindkét fél a kötelezettségek be nem tartásával vádolta a masikat. A város vádpontjai szerint Jung nem az elfogadott alaprajz szerint dolgozott, felvette a 34 500 forintot, s ráadásul a pallérja is elköltött 9856-ot; ez utóbbi summát a szamosújváriak kamatostól kérték vissza Jungtól. Mesterünk elismerte ugyan, hogy az említett összegeket felvette, de az árak állandó emelkedése következtében, állítása szerint, 27 203 forintot fizetett rá az építésre; ezt a pénzt ő is kamatostól követelte vissza. A bíróság megegyezésre szólította fel a peres feleket, de mivel erre Jung csak úgy lett volna hajlandó, ha a város ad neki 2000 forintot, és viseli a további költségeket, a szamosújváriak nem láttak módot a megbékélésre.

A per folytatásáról és kimeneteléről a rendelkezésünkre álló levéltári anyag alapján meglehetősen keveset tudunk. Az 1805-ből való Replica Jungiana szövegéből azonban arra következtethetünk, hogy a bíróság döntése

Szamosújvár városára nézve nem volt kedvező. A Jung állításainak megdöntésére szerkesztett említett iratban ugyanis kétségbe vonják a pesti magisztrátus ítélkezési jogát, mivel a város Junggal nem mint pesti polgárral, hanem mint a Fortificationis Directio emberével kötött szerződést. Éppen ezért a pesti magisztrátussal szemben ez utóbbi fórumot tartották illetékesnek a döntésre. Közben az említett intézmény, valószínűleg Jung kérésére, 1805. január 2-án, még a Replica megszövegezése előtt, egy „attestatumot“ bocsátott ki, melyben a mester érdemeit méltatta, és becsülete védelmére kelt. Úgy látszik, hogy a város, amikor a Fortificationis Directio ítélkezési joga mellett kardoskodott, még nem tudott erről a számára egy cseppet sem kedvező iratról. Lehet, hogy a vitában Jung ezt utolsó ütőkártyának tartogatta. Mindenesetre, amint Tárnoki János ügyvédnek a szamosújvári magisztrátushoz 1806. április 16-án intézett leveléből kiderül, a per továbbra is a pesti bíróság előtt folyt, még hozzá a pesti esküdtek kereskedelmi ügyletei és a napóleoni háborúk miatt elég lassan.

A rendelkezésünkre álló utolsó perirat 1807. március 1-én kelt, s a szamosújvári városi tanács észrevételeit tartalmazza Jung bemutatott dokumentumai ellen. Ebben a városra nézve kedvezőtlen iratokat egész egyszerűen hamisnak nyilvánították. Hogy mi lett a hosszú éveken keresztül folyó huzavona vége, azt csak a pesti városi tanács irattárának átkutatása után lehetne megállapítani. Mindenesetre Jung 1808. augusztus 22-én meghalt, s valószínűleg ezzel a pereskedésnek is vége szakadt.

Az eddig elmondottakhoz még annyi hozzátartozik, hogy 1800-ban újra villámcsapás érte a tornyot, ezért a templomot csak 1804. június 17-én tudták felszentelni. Pár hónappal később azonban a torony és a harangok ismét a villám áldozatává váltak. Így még 1839.-ben is azt kérte a püspök, hogy a már említett 12000 forintos alapítványnak a fele része után járó kamatot a templom kiigazítására fordíthassa. A szamosújvári nagytemplom építése tehát a balszerencsétől kísérve szinte egy évszázadon keresztül folyt.

IV. A fentiekben elemzett levéltári adatok azonban nemcsak az építésmenetét tárják fel előttünk, hanem betekintést engednek a XVIII. századi építésszervezés kérdéseibe is. A legintenzívebben folyó munka idejéből, 1797-ből fennmaradt fizetési jegyzékek fényt derítenek arra, hogy egy ilyen, aránylag nagy építkezés milyen ütemben, hány és milyen szakember bevonásával zajlott le.

Az építkezésnek tulajdonképpen kettős vezetése volt. A munkát felvállaló Jungé volt a szellemi irányítás; ő készítette el az épület tervét a költségvetéssel és az anyagszükséglet kimutatásával együtt. Jung azonban nem tartózkodott állandóan Szamosújváron, mint általában az egyszerre többfelé is dolgozó pallérok, hanem maga helyett, ugyancsak Pestről, vicepallért küldött, először Dolanszki József, majd Johann Rumpelnek személyében. A munka gyakorlati kivitelezése rájuk hárult. A vicepallér a meglévő tervek és útmutatás szerint vezette a munkát, végezte az anyagbeszerzést, és fizette a munkásokat. Felelősséggel a pallérnak tartozott, s ennek érdekeit képviselte a munkásokkal szemben is. A várossal viszont mindig a vállalkozó, Jung tárgyalt, s ő felelt a munka minőségéért, valamint a határidő betartásáért. Mivel a munkát Jung globális összegben vállalta fel, az építkezésen tulajdonképpen

annyit keresett, amennyit ebből az összegből az anyagbeszerzésen és a munkabérekben meg tudott menteni. Ezért a szerződés pontjait sem tartotta be teljesen, és nem végzett el minden egyezség szerinti munkát. Valószínűnek tartjuk- különben, hogy a költségvetés szerint az ő javadalmazására azt a 4000 forintot vagy annak egy részét szánták, amelyet a szerződés tizedik részleteként a városnak csak a munka elkészülte után kellett kifizetnie.

Ha most a munkabérek szempontjából vizsgáljuk meg a szamosújvári nagytemplom építésének kérdését, megállapíthatjuk, hogy a vállalkozó legjobban fizetett embere a vicepallér volt. Míg egy kőműves napi bére 45 krajcárt tett ki, addig a vicepallér napi 70 krajcárt kapott. Jung ugyan egyik levelében arról panaszkodott, hogy amíg vicepallérját az örmények a torony leomlása miatt fogva tartották, az neki napi egy forintjába került. Különben napi egy forintot kapott az a vicepallér is, aki a Jung előtt építő, Ribéri Xavér Ferenc távollétében vezette a munkát. Ezzel szemben a kőműveslegényeknek csupán 36 krajcár munkadíjat irányozott elő a költségvetés. Ez a bér azonban csak márciusban és októberben felelt meg a kőműveslegények igényeinek, a nyári idény beálltával már 42 krajcárt követeltek munkájukért. A béremelés kiharcolása érdekes módon, munkabeszüntetéssel történt. A hiányzások, valamint a kifizetési összegek áttekintése után arra figyelhettünk fel, hogy március negyedik hetében a 7 újonnan érkezett kőműveslegény csak másfél napot dolgozott. A következő héten mindannyian munkába állottak, de fizetésüket már 42 krajcárral számolták el. Az elmondottakból természetesen a XVIII. századi munkásöntudatot és szervezetséget illetően nem vonhatunk le messzemenő következtetéseket, csupán azt az egyszerű tényt állapíthatjuk meg, hogy a munkások érdekegysége és szolidaritása a köztük és a munkáltatók között fennálló vitát az ő javukra döntötte el. Megjegyezzük, hogy a velük dolgozó kőművesmester, akinek csak 3 krajcárral volt több munkabére, nem csatlakozott a legények mozgalmához.

A kőműveslegényekhez hasonlóan, 42 krajcárt kaptak az építkezésnél dolgozó ács mesterek is, tehát munkájukat rosszabbul fizették, mint a kőművesmesterekét. A kőfaragómester napibére viszont 48 krajcár volt, ami a vicepallér után a legmagasabb fizetés a listán. Ugyanakkor a kőfaragólegény ennek az összegnek a felét kereste meg, míg a kőművesmester és legény fizetése közt alig volt valami különbség. A munkabérek jelzik a különböző szakmák és a különböző munkakategóriák között akkor fennálló rangsort is, azt, hogy melyik szakma milyen keresettségnek örvendett.

A kőművesek mellett dolgozó nagyszámú napszámos a helyi munkásrétegből került ki, s a fizetéslisták tanúsága szerint nem egyformán javadalmazták őket. A „vezető napszámosok“ napi 17 krajcárt kerestek, a többiek viszont csak 15-öt. Külön említenek maltercsinálókat is; ezeknek 1792-ben 20 krajcár, 1793-ban pedig 21 krajcár volt a munkabérük. A cigány napszámosok napi 18 krajcárért dolgoztak. A szamosújvári magisztrátus költségjegyzékében a napszámbér 12 krajcár értékben szerepelt, de a fizetési listákon ilyen összeget sehol sem találunk. Ellenkezőleg, Dolanszki vicepallér éppen arról panaszkodott egyik Junghoz írott levelében, hogy 18 krajcáron alul nem

kap napszámot. Nyár évadján megtörtént az is, hogy napszámos még a fenti összegért sem akadt. Így kénytelenek voltak a várbői rabokat kérni s velük dolgoztatni. Ez viszont elég sokba került, mert bár egy-egy embernek csak 17 krajcárt fizettek, de a mellettük álló strázsa napidíja 20 krajcárt tett ki, s ez lényegesen megrágitotta a munkát.

Az előbb idézett levélből azt is megtudhatjuk, hogy a máshonnan jött munkásoknak fejenként napi 12 krajcár „Vart-Geldet“ (Wartegeld) fizettek, amivel lényegében véve az idegenben töltött élet többletkiadásait pótolták. A munkások Pestről való elszállíttatása, valamint visszautazásuk költsége szintén a városi tanácsra hárult. Jung, ha Szamosújváron tartózkodott, lakást és kosztot kapott, sőt két lováról is gondoskodtak. A céhszabályok bizonyos fokú munkavédelmi intézkedéseivel hozható kapcsolatba, hogy a munkások gyógyszerszükségeit szintén a város fedezte.

A munkabérek változásából az építőmunka idényjellege nagyon jól ki-domborodott, de ezt erősíti meg a munkáslétszám alakulása is. Márciusban két kőművesmester és öt legény dolgozott az épületen, a hónap végén azonban, ahogy az idő enyhült, a munka irama is fokozódott, s a kőművesek száma kilencre emelkedett. Májusban és júniusban már tízen dolgoztak. Július végén újra csak öten maradtak, mivel egy részük hosszabb-rövidebb időre otthagya az építkezést. Augusztus elején azonban további öt kőműves alkalmazásával igyekeztek a munka menetét biztosítani, de így is mindössze nyolcan voltak. Szeptember végén és október elején a létszámot tíz ember jelentette, mivel az eltávozottak közül egypáran, ha rövid időre is, de visszatértek. Október közepétől kezdődően az építők száma egyre apadt, s október 25-én be is fejezték az évi munkát. Csupán egyeden kőműves dolgozott még december elején is öt napot. 1797-ben a kőművesek mellett állandóan elég nagyszámú napszámos is segédkezett, s a munka természetének megfelelően időnként néhány ács és kőfaragó is részt vett a munkában.

A szamosújvári templom építésénél 1797-ben összesen tizenöt kőműves fordult meg. Megszakítás nélkül azonban heti hat napot csupán a vicepallér dolgozott. A fizetési listán utána következő mester szintén heti hat napot dolgozott, de két hét kieséssel, a harmadiknál a munkahét sokszor csak 3 nappól állt. A többiek a fent említett időpontnál vagy később jöttek a munkatelepre, vagy korábban távoztak. Volt olyan is, aki május elején, július végén, augusztusban vagy éppen októberben érkezett — ez utóbbiak nyilván más építkezéstől jöhettek —, mások viszont már augusztusban, szeptemberben otthagyták az építőtelepet. Néhányan, mint a fentiekből is kitűnt, egy-két hónap kiesés után, szeptemberben láttak ismét munkához, hogy sokszor, egy nap után ismét továbbálljanak. Igen gyakori volt az öt, négy, három nappól álló munkahét is. Ezt részben anyagiánnyal, szervezetlenséggel is magyarázhatnók, de fő oka a laza munkafegyelem lehetett. Így a munka soha nem folyt teljes intenzitással, s ha tíz kőműves is dolgozott, valójában csak 6—7 ember munkáját végezték el. A hetekig tartó hiányzás azonban — különösen ha az egyidőben több munkás esetében is előfordult — már nem az előbbi okok következménye lehetett. A munkások ilyenkor minden

valószínűség szerint egy-egy jobb anyagi haszonnal kecsegtető környékbeli építkezéshez szegődtek el, s ott elvégezvén vagy abbahagyván dolgukat, átmenetileg, esetleg az út kipihenése vagy további útköltség-szerzés miatt visszaszegődtek eredeti munkahelyükre. Így tehát nemcsak a kész épület hatott a későbbi építkezésekre, hanem mar maguk az építők megkezdték részletformáinak a vidéken való elterjesztését. Állításunkat igazolja az az adatunk is, mely szerint Rumpelnek vicepallér Szamosújvárról nem ment vissza azonnal Pestre, hanem 1798 és 1799 között Bacán egy templomot épített fel.

Az eddig elmondottak a szamosújvári templom építéstörténetének részleges megvilágításán túlmenően egynéhány általános tanulsággal is szolgálnak. A templomnak a XVIII. század közepétől húzódó építése, többszöri elhibázott tervezése arra vall, hogy építői nem álltak a szakmai tudás magas színvonalán. Még a Pestről jött és elég gazdag tapasztalattal rendelkező Jung József is követett el hibákat. Az építő és építtető közötti huzavona, az építőanyag-árak, napszámberék, valamint a határidő körüli konfliktusok szinte minden építkezés esetében előadódtak, ezért az építkezések vontatottakká váltak, sok romlás és kár keletkezett. A javítások, toldozások-foldozások idején már újabb stílusirányok jelentkeztek, melyeknek mindegyike rajta hagyta nyomát az épületen. Aránylag kevés olyan barokk épületünk van, mely az eredeti terv szerint, egységes stílusban készült volna el.

Az a tény, hogy Jung József a bécsi udvar közbenjárására, a budai Fortificationis Directio közvetítése révén került Szamosújvárra, azt jelenti, hogy a katolikus egyházi építkezéseknél a központi irányítás szerepe meg a század végén is erősen érvényesült. Közismert, hogy a XVIII. század kezdetétől fogva a katolikus restauráció lázas templomépítő és javító tevékenységét a bécsi udvar nemcsak jó szemmel nézte, de támogatta is, s a központban kidolgozott szabványtervek sugalmazásával, építészek kiküldésével igyekezett az ideológiai program tisztaságát biztosítani. Jelen esetben a központi irányítás érvényesülése mellett már arra is felfigyelhetünk, hogy az építés ellenőrzésének munkájába az erdélyi Építési Hivatal, az Aedilis Directio is bekapcsolódott. Ez részben azzal magyarázható, hogy a bécsi udvar vele ellenőriztette az építésre kiutalt összegek felhasználását. Az viszont, hogy mérnökei már megvizsgálják magát az épületet is, véleményezik az ott folyó munkát, mi több, terveket készítenek hozzá, a hivatal tekintélyének megerősödését jelenti, és arra utal, hogy az erdélyi Aedilis Directio a XVIII. század végén már mindinkább ellenőrzése alá vonta az Erdély-szerte folyó nagyobb szabású középítkezéseket, s magára vállalta a központi irányítás munkáját.

Ami az építésszervezési kérdéseket illeti, figyelmet érdemel, hogy Jung Szamosújvárra magával hozta embereit is. Hogy a munkát felvállaló mester nemcsak munkavezetőket, de még kőműveseket, ácsokat és kőfaragókat is saját lakhelyéről hívott a távoli munkatelepre, azt jelenti, hogy egy-egy vállalkozó köré egész építőgárda szerveződött, akik együtt vándoroltak egyik munkahelyről a másikra. A XVIII. századi építőcsoport nem alkotott céhszerűen zárt egységet, keretei rugalmasak voltak, s tagjainak egy része is

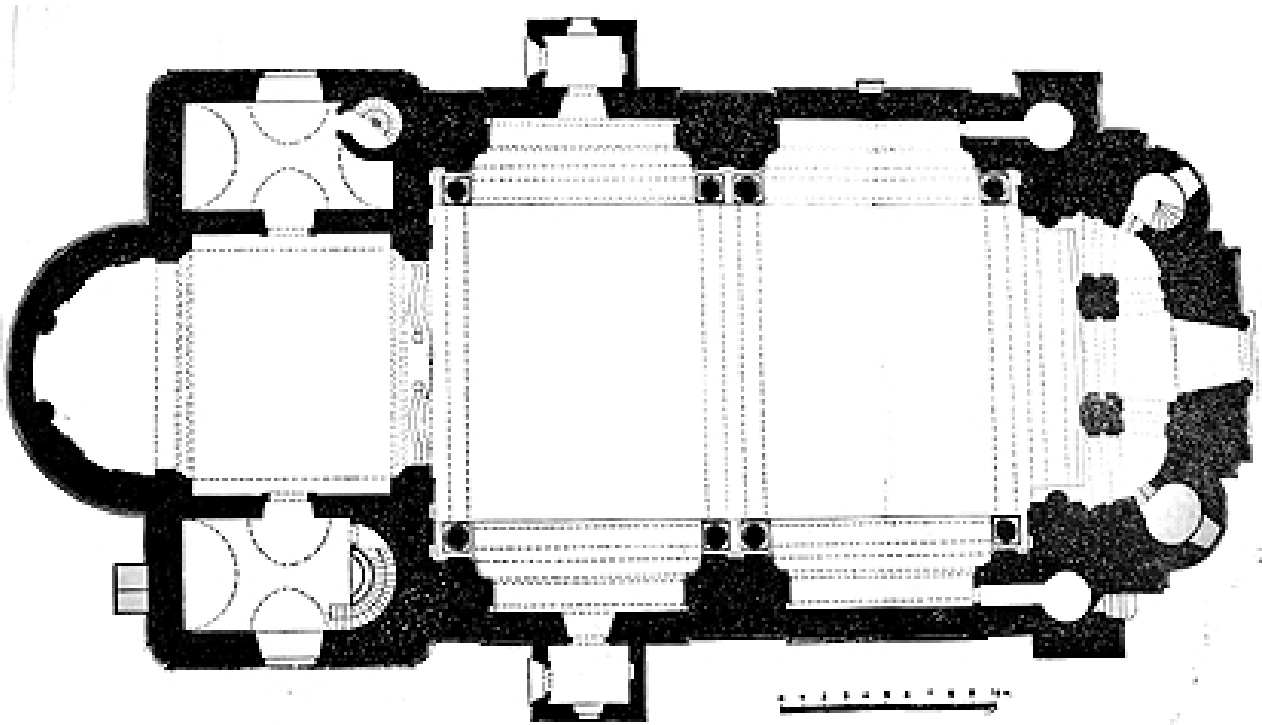

állandóan változott. Megléte azonban arra hívja fel a figyelmünket, hogy az egy-egy építkezésnél közreműködő mesterek kilétének kutatásakor a kialakult együtteseket is igyekezzünk felderíteni. Így a stíluskritikai vizsgálatok elvégzésével együtt olyan esetben is lehetővé válhat a mesterkör tisztázása, amikor a kutatott objektum építői közül csak egynek-kettőnek ismerjük a nevét.

A szamosújvári templom építéstörténetét az itt elmondottakkal nem tekintjük lezártnak, hiszen építésének első szakaszára alig tudtunk néhány szórványos adattal szolgálni. Reméljük, hogy a további kutatások, a város építéstörténetének további felgöngyölítése feleletet nyújt a pillanatnyilag nem tisztázható kérdésekre is.

200. Szamosújvár térképe 1750-ből.

201. Szamosújvár, az örmény nagytemplom alaprajza.

202. Szamosújvár látképe 1735-ből.

203. Szamosújvár, az örmény nagytemplom főhomlokzata.

204. Szamosújvár, az örmény nagytemplom főhomlokzata.

205. Szamosújvár, örmény nagytemplom, belső.

206. Szamosújvár, örmény nagytemplom, orgonakarzat.

207. Szamosújvár, örmény nagytemplom, oldalkarzat.

208. Szamosújvár, örmény nagytemplom, oszlopfők és párkány.

209. Szamosújvár, örmény nagytemplom, szószék.